

ден философски размисъл, към интелектуално задълбочаване, пристъпването към критика, която е и реална, и одухотворена, теоретически заострена или есенциално приповдигната, са сред определящите белези. Това проличава в почти всички портрети от книгата. Възпитани години наред от аналитичната доказателственост на изследователското перо в разгърнатите размери на очерка или по-голямата студия, за нас е интересно как в синтетичните профили се осъществява критикът. В много от тях сполуките са налице, други, съпоставени с подробните портретни очерци за същите творци, ни изглеждат сякаш обединени, но това са предимствата и бих казал, „несвършенствата“ на различните жанрови форми. В замяна на това редица наблюдения са извъредно интересни, независимо от това, че са представени в „сгъстен вид“. Няма да изброявам интерпретациите, където се осъществяват сполуките, тъй като почти във всички портрети авторът има своите си изследователски находки, но ще споделя, че анализът на отделните творчески светове, както например на творчеството на Любен Дилев, представя най-доброто от интерпретаторския подход на автора. Тук теоретикът и критикът най-ясно си съжителствуват, като проблемното разглеждане на научната фантастика, този популярен не само у нас жанр, излиза извън рамките на конкретното, и е своеобразна отиравна гледна точка при подхода към този вид литература. Особено силен е литературоведът при разчитане на индивидуалния стил, на почерка, на поетиката. Така например обгледането на отделните разработки за творчеството на Павел Вежинов, Йордан Радичков, Павел Матев, Любомир Левчев, Вера Мутафчиева, Евтим Евтимов, Марко Ганчев и др. автори, които представят различни като проблематика и тоналност езиково-стилистични насоки, ще ни даде явна представа за уменията на критика да се превъплъщава, да открива винаги нови страни от индивидуалния свят на литературата.

В критико-оценъчен аспект, с оглед на настоящето и бъдещето на литературата, може би най-строго е написана въвеждащата статия към раздела за съвременната драматургия. И с основание. Авторът е не само убедителен в своите аргументи, той разсъждава не само за съвременното състояние на драмата, но и трасира посоки в нейното развитие. Все пак за критика най-същественият момент във всяка съвременна литература си остават постиженията. Ето защо той е посветил отделни анализи за драматургията на Николай Хайтов, Петър Анастасов, Маргарит Минков, Милко Милков, Йордан Радичков, Станислав Стратиев, Валери Петров, както и някои други имена на драматурзи, чрез които се очертава панорамата на достиженията през последните години. Авторът представя и своите гадания за бъдещето, все така задълбочен, като изхожда от постиженията, от многоликите проявления на драматургията, от натрупаната във времето.

С последната теоретико-критическа студия, посветена на проблема „Съвременност и история“, акад. Пантелей Зарев рамкара своето задълбочено изследване. Тук той се стреми да бъде пак народо-вед, който сваша историята като процес, разглеждайки същностни страни от моделирането на

човешкото съзнание и респективно на художественото творчество. В сравнително сбити характеристики литературоведът е навървял множество свои теоретически догадки и прозрения, като се стреми да бъде убедителен от гледна точка на литературните факти в обобщенията си, които са подплатени от дългогодишните му наблюдения и опит на литературен историк и критик, който е живял с нерва и пулса на литературата. В градицията на своя размисъл изследователят е разгледал такива важни страни от разглежданя проблем като „Многоото „чужди“ гледна точка като наше гледане“, „Съзнателното отношение към историята“, „Личността на твореца и историята“. Критикът съвсем закономерно стига до въпроса за доминантата на съвременността в историческата проза и за доминантата на съвременността в литературата за съвременността. Своите теоретически тези литературоведът непрекъснато подкрепя с конкретни позовавания от литературната практика или пътят е от произведениата към теоретическите обобщения. Внушенията са категорични, съпроводени от една зрелост на перото, която идва от убежденията на учения, който е дал изключително много, живял е неизменно с проблемите на литературата и на съвременното общество: „И така, нас ни разжда, възпитана и насочва съвременността, но и с едно невидимо участие на миналото. Ние сме в своето време, то ни изпълва със себе си. То е време сегашно, но и време по-далечно назад — като внушение на миналото. То е и време напред — като възможност за бъдещето. Тук няма равновесни съотношения, защото от сегашното все се стремим към бъдещето, все го търсим и очакваме и все поминим в себе си и чрез себе си образа и на миналото“. Цялото изложение всъщност е съсредоточено върху изясняването на народо-ведските, психологическите и естетическите аспекти на този неразкъсваем процес; проникнато е от диалектичната мисъл на критика, който неуморно различа сложната картина на естетическото развитие, все така верен на своя висок критерий и убеждения.

С богатството, широтата и многостранността на анализа новата книга на акад. Пантелей Зарев „Съвременна чувствителност“ е продължение на неговия благороден стремеж да бъде неспирно актуален, в талвега на литературното развитие, да съприживява, тъквава, да насочва литературния процес, все така всеотдаен и точен в прогнозите, по човешки топъл и доверителен. . .

Златко Тасев

ИЗ РУМЪНСКОТО ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ ДНЕС

Ниската температура (14 градуса над нулата) в читалнята на румънската академична библиотека в Букурещ през студените декемврийски дни на 1986 г. не бе причина да не се усети в определен обем „горещината“ на извършваната там проучвателна работа. Облечени в дебели пуловери, с наметнати балтони и добре завит около врата пал работеха библиотекарите служители и учени от различни специалности: едни прелисваха ста-

ри вестници и търсеха в тях необходимата им информация, други четяха задълбочено определени изследвания, трети пък бяха погълнати от занимаващи ги публикации в чуждестранни периодични издания, докато някои при същите температурни условия разчитаха на горния етаж ръкописи и редки стари книги.

Приятно и удобно, разбира се, не — просто особеност на едно преходно време, разпределило задължения и трудности върху всички. Но обстоятелствата на онези студени дни не отменят впечатлението от видимо интензивната изследователска работа в областта на литературната наука, на румънската балканистика и славистика, която почувствувах отново още в първите дни на заниманията тук. Тя се изразява в няколко посоки: нови архивни публикации, обхвътни сравнителни проучвания в посочените области, тематично обширни и задълбочено написани монографии и, разбира се, добре провеждани вътрешни дискусии, предстava за които ми даде организираната в онези дни от Института по история и теория на литературата „Джордже Кълинеску“ кръгла маса по проблема за континуитета в румънската култура през XVII—XVIII в. Върху основата на няколко съобщения и уводно слово от познатия румънски славист Йоан Кицимиа се разгрънаха дискусии и размяна на мнения, уточняващи стилови, жанрови, идейни, тематични и личностни особености на румънската култура през посочения период. Тук също бяхме с наметнат балтона и превърлени през ramo шалове, но дискусивната температура се беше изглеждала повишила твърде, щом никой с нищо не ограничаваше времето за този приятен воден професионален разговор. Снабден с някои нови, характерни за търсенията на румънското литературознание днес изследвания, аз вече бях близо до идеята да представя на нашия читател съдържанието и свойствените им концептуални линии. Решението обаче се оформи окончателно седмица по-късно, когато един добре проведен колегиален разговор в Института за изследвания по Югоизточна Европа изнесе на предно място стародавната и осветлявана от различни методологически позиции тема „Славянизъмът в румънската история и култура“.

***

1. Книгата на Шефан Лемни „Произход и кристализация на идеята за отечеството в румънската култура“ (Букурещ, 1986 г.) следва една колкото традиционна, толкова и нова, сега развивана проблемна линия в румънската литературна наука. Издадена през 1972 г. монографията на Паул Корня върху произхода на румънския романтизъм, академичната история на румънската литература и други проучвания от този род показват неотслабващата последователност в интерпретирането на темата. Но едва трудът на А. Ханца „Идеята за отечеството в румънската литература“ (Букурещ, 1976 г.) застъпва виждания, които довеждат до обособяването на основни идейно-естетически и научни измерения на патриотичното, до неговото задълбочено изясняване от позициите на съвременната наука.

Характерно за Ш. Лемни е, че идеята за отечеството в румънската култура той разглежда в пряка зависимост от нейната еволюция в европейската обществена мисъл през епохата на Просвещението и преломните преобразования в румънския културно-национален развой. Говорейки за основоположното предназначение на патриотичната идея като двигател на културата и националния напредък въобще, авторът още в предговора си отбелязва: твърде съществен за тази идея е „моментът, в който отечеството като субект на събитията получава постепенно и добре дефинирано идейно предназначение, изразявайки еднo *forma mentis* на румънското съзнание“. Иначе казано, решаващ за съвременното разбиране на темата е моментът, в който идеята получава широко осъзната „обществена мисъл“ в румънската мисъл, става „фактор на привличането на духовете, разширявайки сферата на социалното присъствие и подхранвайки една нова солидарност в румънското общество...“ (12).

От такава позиция Шефан Лемни очертава най-напред „европейските хоризонти“ на идеята или още „универсалния фонд от ценности“ (семейство, род, естествена среда, родно място и пр.), които са ѝ присъщи независимо от нейните национални определения. Занимават го преди всичко генетичската връзка между Просвещението и началното теоретично осмисляне на понятията *отечество*, *патриот*, *патриотизъм*, контраверсните схващания на Волтер и Русо, свързаното с тях съотношение между космополитичната (родната) е мястото, където се чувствавам най-добре) и национално-патриотичната трактовка на въпроса — родината като създа, смисловата еволюция на същите понятия след Великата френска буржоазна революция, движението на проистичащи от тях схващания в Германия, Англия, Италия, Испания и други страни, идейно-естетическото съдържание на тези понятия. Макар че изводите в тази част на книгата не са подкрепени с примери от руската, чешката, полската или белгийската литературно-критическа и научна мисъл, авторът създава представа за широките географски и най-важните смислови измерения на идеята за родината, откроява ги и наблюдава на тях като характерни показатели за еволюцията и постиженията на обществената мисъл от епохата на Просвещението. Важно при това е, че на такава широка основа са маркирани тезисно аналогичните изменения в Гърция, Сърбия, Румъния, Унгария, Албания и България, изразено е при това съгласие с мнението на Димитър Ангелов за първо съществено начало на патриотичната идея и нейното теоретично осмисляне в българската култура.

Установяването на тези и сходни на тях общи положения, означени като „европейски хоризонти“, въвежда в съпътсващата проблематика на тази интересна книга: от средновековен към модерен патриотизъм, оформяне на нов патриотичен идеал, влиянието на културата върху разпространението на патриотичната идея и т. н. Приципно значение за изясняването на обширния комплекс от въпроси, творби, явления, подходи, стилови особености и пр. има изразеното тук схващане, че за страни като Румъния определяща е най-вече зависимостта между еволюцията на румънското общество, про-

мените в политическата мисъл и културата, патристичният идеал. Заговя в отделните части на труда се набляга върху местните условия през XVIII—XIX в. и свързаните с тях преобразования от идейно или друго естество: многобройните войни, природните превратности, епидемиите, тежката данъчна система, влошаването на чуждестранната зависимост на страната, политическата нестабилност и настъпателното възприемане на идеите на Просвещението в почти всички форми на общественото съзнание, промените в румънския манталитет, целите на революциите от първата половина на XIX в. и т. н. Освен конкретните решения на отделните въпроси, подкрепяни по правило с разностранни доказателства, по-важен за нашия читател е и следният извод на автора: понятията *патрия*—*патриот* в румънската култура се появяват още в началото на XVIII в., тяхното утвърждаване се извършва главно чрез 112-те предговора към книги, излезли през периода 1700—1821 г. Това становище, което сигурно ще бъде използвано в сравнителен план при разглеждането на същата проблематика в други югоизточноевропейски страни, Шефан Лемни обосновава богато, като проследява посочената погоре взаимовръзка с отличаващите я специфични белези. Всичко това посявяа и по-широкото значение, което книгата на Лемни има от балканистично гледище.

2. В много по-голяма степен това важи за труда на Александру Дуцу „Пътювания, впечатления, величини“ (Букурещ, 1985). Автор с широка международна известност, заместник-председател на Международната асоциация по литературна компаративистика, редактор на румънското академично списание за Югоизточна Европа, Ал. Дуцу потвърди със собственото си развитие един парадокс. Преди повече от двадесет години, когато след трудовете на Димитрие Попович и Тудор Виану представата за румънското сравнително литературознание се покриваше главно с книгата на Александру Дима „Сравнително литературознание“, Ал. Дуцу изразяваше в лични разговори известно недоверие във възможностите на компаративистиката. Случи се обаче тъкмо обратното — той се извява най-пълно в тази научна област, като с редица изследвания допринася и за нейните национални перспективи. Новата му книга има смесено съдържание. Първата ѝ част обединява авторови есета за неговото участие в различни заседания на международни комитети и комисии, провеждани в една или друга държава. Най-същественото в тях са сведенията за атмосферата на различните заседания и конференции, за обсъжданите на тях програми и вземаните решения за историята на самата асоциация и нейната дейност. Втората част съдържа студии, които разширяват тематичните измерения на досегашните му сравнителни проучвания за румънската култура от XVIII в. в контекста на югоизточноевропейските култури. Третата е обръната изцяло към подробни въпроси от историята на румънската култура и румънското сравнително литературознание.

Несъмнен интерес за българските специалисти представляват най-вече студиите от втората част на книгата „Бил ли е османецът европеец?“, „Обсъждане чрез писмото“, „Мястото на румънската

култура в напредъка на книгата в Югоизточна Европа“, „Колко млади са югоизточноевропейските литератури“ и студията от третата част „Популярна литература и печатана култура“.

Първата от тях надхвърля вложеното в заглавието ѝ съдържание. От една страна, авторът проследява отношението на Европа към Османската империя и приобщаването на тази империя към идеите на Просвещението, а, от друга, разкрива в такъв план индивидуализирането на възлечените в нейната територия християнски народи и оформяните сред тях представи за Европа. И двата аспекта А. Дуцу осветлява с богата библиографска осведоменост, като привлича и много съществени доказателства. И все пак балканистичната пълнота на изследваните явления е ограничена, изоставени са важни от методологическо гледище разработки в съветската, българската, сръбската и други науки, а това неизбежно се е отразило върху обхвата на основните обобщения за европеизирането на Турция и утвърждаването на съответно новите тенденции в културата на възраждащите се християнски народи, за осъществяването тук всеобщо и национално оценено осмисляне на обхватните понятия *Европа*, *европейски култури*, *европейска цивилизация*, *европейски народи*. Заслуга на румънския автор е, че откроява откъснатостта на Османската империя от Европа и отрицателното отношение, което „просветена Европа“ поддържа към деспотична Турция до края на XVIII в., ръководейки се от установените в нея коренно противоположни принципи и норми, възспиращи максимално умствен напредък, личната и народната свобода, диалога в културата като фактор на духовното обсъждане. В такава взаимовръзка той анализира съответни примери из творчеството на Волтер, Русо, Кантемир, из английския и френския периодичен печат, подчертава оформената в много култури от този район представа за Франция като страна, която „импудирала интелектуалното движение към нови хоризонти“, а също и създаденото от нея у интелектуалците убеждение, че „всички народи трябва да участвуват в концерт на нациите“ (с. 152). Приведените примери разширяват доказателствената основа на верния и общоприет в науката извод: османският турчин „става европеец, когато се адаптира към цивилизацията на Просвещението“ (с. 153), към „Европа на просветените — едно „украшение на света“ по образното определение на френската енциклопедия (с. 135).

Това има непосредствено отношение към втория аспект на изследвания тук проблем — представите на западноевропейските култури за духовния живот на зависимите и поробени от Османската империя народи. През XVIII в. те са според Ал. Дуцу единични и ограничени по обхват, липсва им пълнота, югоизточноевропейските култури „се персонализират в континентален план тогава, когато стават известни поезията, музиката, танците им“ (с. 245). В контекста на тези симетрични и асиметрични отношения Дуцу разглежда различните страни от позицията на румънската интелектуална мисъл спрямо Високата порта (Кантемир), и бляга върху съдства с Монтеско и неговото съзвучие за деспотизма. Що се отнася до общобалканската основа на изводите от този род мисля, че е било необходимо да се вземат под внимание други

критерии и особености. Персонализирането на поробените и зависими народи е сложен и продължителен по време процес, извършва се на различни равнища и се отличава с много специфика на отделните страни и култури, поради което балканистичната наука не може да пресъздаде общността на процеса, ако не се съобрази със същността им. Освен усвояването на „поезията, музиката и танците им“ важна и не в едно и също време роля изпълняват езикът и фолклорът с изобразената в него културно-историческа съдба и народна душевност, образованието и новата филологическа мисъл, а също многобройните немски, френски, италиански, руски и други чуждестранни истории на балканските народи, издавани през целия XVIII в. Онези от тях, които обхващат и съвременния живот на тези народи или пък пресъздават миналото им не от позициите на Османската империя, са сред първите по значение фактори на тяхното индивидуализиране в „континентален план“, на изваждането им от „османитичния универсум“, на унищожаването на тяхната безличност и неизвестност в него.

Друг е въпросът за художествената литература и останалите видове изкуство. Можем само да се съгласим с мнението на румънския компаратист в статията му „Колко млади са югоизточно-европейските литератури“, че тези литератури „влизат ефективно в интернационално обръщение едва през миналия век, когато произведенията им започват да се пресвещат на международни езици и когато стават писмена величина на литературното творчество в тази част на европейския континент“ (с. 197), показвайки, че те са „млади литератури и че техен основен извор е фолклорът.“ От друга страна, обаче не е така. Имайки предвид „възрастта“ на тези литератури, авторът разграничава ръкописната традиция („развита във Византия и еволюирала в България и Сърбия“, но прекъсната след поробването им—с. 197), от традицията на издаването на литературни творби, която се утвърждава главно през миналия век. След като посочва голямото предимство на корпуса от ръкописи в целия Югоизток и неговия дълго неотменим „престиж“, А. Дуцу набляга върху още една специфика на литературния развой в тази част на континента — липсата на „скрити форми“, характерни за следвания от западноевропейските литератури модел. Тук, посочва той с основание, мотивите са многобройни и всички те по правило обясняват връзката на литературата със „социално-политическите условия“. Важно при това е, че в отличие от Запада тук „не се формира една клерикална култура“ (с. 199).

Нито е възможно, нито пък е нужно да се представят всички обобщения от балканистично естество в разглежданата книга. Необходимо е обаче да се подчертае, че те предизвикват по-широк интерес както със своята обхватност, така и с методологическата си приобщеност към съвременни подходи, задачи и критерии на балканистиката — две отличителни черти на румънското сравнително литературознание и културознание днес.

3. Показателна за тези характерни особености на румънската балканистика е също монографията на Корнелия Палакостя-Даниелополу и Лидия Демени „Книгата и печатането в румънското обще-

ство и в Югоизточна Европа (XVII—XIX в.)“, издадена в Букурещ през 1985 г. Тя е неделимо свързана с възобновението през последните две-три десетилетия интерес към книгата и книгопечатането във всички европейски страни, пък и далеч не само в тях. В книгата като крупно постижение на обществената мисъл специалистите намират обяснение на много от особеностите на културно-националния напредък, на индивидуализирането на културите и взаимното им опознаване, придобило през тези векове изключителни размери. Примерите в Румъния потвърждават общи тенденции в развитието на европейската цивилизация. Но поясняват и важни неговите специфики, идващи от комплицираната политическа и духовна обстановка в румънските княжества тогава. Общото за всички народи движение към родна книга, родно книгоиздаване и роден език тук протича по-своеобразно, отколкото в която и да било югоизточноевропейска страна. То се предшества от книги на славянски език, през определени периоди се съпътства от тях и от книгите на гръцки език, като в многопосочно взаимодействие с тях откроява своята пълна автономност, осигурявайки всички възможности да се развива свободно в духа на идеалите и традициите на румънската култура. Оттук и обстоятелството, че през посочените периоди румънската книга и румънското книгоиздаване обхващат комплекс от сложни въпроси, чието изясняване преминава естествено в областта на сравнителното разглеждане на съответни моменти от историята на редица югоизточноевропейски култури.

Според авторките на труда XVII век донася видими изменения в развитието на румънската книга и на книгоиздаването в румънските земи: господстващият преди църковен характер на книжовната продукция е разколебан от появата на книги със светски елементи и мотиви; 60% от общия книжовен фонд е на румънски език за разлика от предходния век, когато книгите на румънски език са само 20%; увеличава се броят на печатниците и се откроява постигнатият напредък във Влашко и Молдова с активността на издателски центрове като Букурещ, Търговище, Говора, Снагов, осигуряващи 3/4 от националното книгопроизводство; започва издаването на румънски книги извън страната, а в употребата на кирилицата и на гръцкия език настъпват исторически обусловени изменения; разширява се и връзката на книгата с народните маси, нараства нейната социална функция, а проблематиката ѝ я сродява все повече с изискванията на новото време. Съществени са и промените през XVIII век. Въпреки противодействието на Хабсбургите и режима на фанариотите действуват нови печатници, разрастват се гражданските мотиви, учебната и специална литература претърпява разцвет в посока на идеите на Просвещението, обогатява се културата на книгоиздаването, появяват се в края на века първите румънски периодични издания, а книгата става неотменима потребност на румънското общество.

След това най-общо представяне на съответните преобразования авторките на труда излагат подробно резултатите от извършената досега изследователска работа. Необходимостта от такава глава е извън всяко съмнение. Отразило в себе си различни тенденции и направления, каквито

са главно славянизъмът, книгите на гръцки език и книгите на румънски език, румънското книгоиздаване през посочените периоди се прелита тясно с историята на други култури — една допълнителна причина, поради която перманентно е обект на многобройни проучвания не само в Румъния, но още и в Гърция, Англия, отчасти в Сърбия, България и в други страни. Задачата е изпълнена успешно, тъй като наред с чисто библиографската пълнота и точност на изложението са поставени верни ударения върху извезените концептуални линии, върху публикациите с базисно значение за цялостното проучване на проблема.

Посочените и много още особености получават широко обяснение в подробния анализ на книгите с кирилица през XVII в., на социалната функция на книгата, на историческата традиция и единството на езика, на гръкото книгоиздаване и движението на книгата в румънските княжества и в Югоизточна Европа. Напълно естествено е, че най-близко отношение към нашата наука има постановката на въпроса за славянизма в румънската култура, т. е. за книгите на славянски език, разглеждан отдавна не само от различни методологически позиции, но и върху различно опознатата документална база. Принципно значение за авторите на труда имат преди всичко обективните изменения в социално-политическата обстановка в румънските княжества и в напълно поробените югоизточноевропейски страни. В отличие от XVI в. — изтъкват те — през XVII в. в тези страни не действат нито една печатница, което се отразява крайно неблагоприятно върху културния живот. Същевременно Киев, Москва, Вилно, Львов и други селища се превръщат в издателски центрове, чиято активност изиграва положителна роля, стимулира настроената в румънските княжества, съдейства за възобновяването на славянското книгоиздаване и повишава значението на тези княжества в по-широк регионален контекст. Докато от 1588 г. до 1640 г. не излезе нито една румънска книга, то през 40-те години на същия век настъпва коренен похват, свързан с личността на владетели като Матей Бесараб и Василе Лупу, на книжовници като Удрише Нъстурел, Варлаам, Дософтей, Константин Кантакузино Столик, Симеон Шефан, митрополита на Арядял, Петре Мовилъ и други. Това хуманистично движение се оценява основателно като „доминиращ фактор в еволюцията на румънската култура“ (с. 49).

Вторият момент в концепцията на К. Папакостя и Л. Димени обхваща развитието на кирилския печатан текст в Румъния. Изтъква се основоположното място на Търговище, който след Краков и Цетина се утвърждава като един от издателските центрове в Европа, отбелязали съществено принос в печатането и разпространението на книгите с кирилица, споменават се Букурещ и други средища, характеризират се заслугите на Матей Бесараб и всичко това мотивира схващането за „възвръщането на славянизма“ в румънските княжества. Важно от обая методологическо гледище е приведеното уточнение на М. Стойческу от 1982 г. за двата етапа в дейността на М. Бесараб: до 1641 г., когато доминира славянското движение, и след 1641 г., когато митрополит Теофил поставил задачата за култивирането на румън-

ския език (с. 53). Целият период се оценява като начало и еволюция на хуманизма в румънската култура, а издадените до 1640 г. 20 книги на кирилица се разглеждат с оглед на по-малко известни подробности за съдържанието и по-широкото им предназначение, за текста на предисловието и послесловието към тях. Следват анализ и предметни характеристики на различните печатници в Трансилвания, Молдова и Влахия през първата и втората половина на XVII в. — едно изложение, обогатено с нови и интересни сведения за историята на румънското книгоиздаване и печатно дело, а следващите части на монографията са посветени на гръквата книга и гръквите печатници в Румъния. На отделни места се вмъква някоя и друга подробност за книгите на славянски език, но сведенията от този род нито уточняват, нито пък допълват с нещо вече казаното.

А в него проличават някои положителни нюанси, които са стъпка напред в цялостното изясняване на сложния проблем за „румънския славянизъм“. Все пак остават нерешени принципиални въпроси, засягащи връзката на славянските книги в Румъния и на славянизма въобще с характерните за румънския културно-национален развой основни течения. Ако дейността на Матей Бесараб обхваща хуманистичните тенденции в румънската култура и ако тя означава „възвръщане на славянизма“ в румънските княжества, то в това не е ли исторически заложена неделимата връзка на „румънския славянизъм“ с хуманизма и други съществени движения в румънската култура през XVII в. и следващи периоди? И още нещо. Понятието „славянизъм“ е обобщаващо наименование за дейци, книги, печатници и други изяви на славянския свят в условията на румънската действителност от XV до XVIII в. и в този смисъл то е вече утвърдено в румънската наука. Но в обхващаната с него активност са означени народности, структурни и личностни особености, които водят към Русия, Украйна, България, Полша, Сърбия или Хърватско, т. е. към *индивидуализирането* на славянизма. Обособяването на тези линии дава възможност да разкрием по-пълно съдържанието и вътрешното разнообразие на самото движение така, както например и понятието „европейски идеи“ представяме не само обобщено, а с оглед на произхода и развитието им в отделните страни.

4. Известно основание да поставя тези въпроси намирам и в книга първа на информативния бюлетин „Изследвания по историята и цивилизацията на Югоизточна Европа — 1981—1985“, издаван от Института по изследвания за Югоизточна Европа. Също и в свещането на Михай Морару за реалността на румънския Ренесанс, за което ще стане дума по-долу.

Основна цел на споменатия бюлетин е да отразява в кратки съдържателни реферати на румънски език завършените по плана на този институт балканистични проучвания и така да информира научната общественост за постигнатите резултати преди още те да бъдат цялостно обнародвани. Всички те представляват в една или друга степен интерес за българските учени балканисти, но някоя от тях и с това, че са посветени на проблеми на

българската литературна или политическа история. В изследването си „Книгата и югоизточноевропейският печат през XVI в.“ Л. Демени засяга някои от въпросите, които са разгледани подробно в представената по-горе монография. След като отбелязва, че печатът на кирилица в Румъния през XVI в. представлява „най-значителното културно явление“, което е в основата на взаимно плодотворно влияние между румънските княжества и южнославянските страни, авторката набляга върху следния резултат: отпечатаното през 1512 г. в Търговище Четвероевангелие се превръща в модел за всички четвероевангелия, публикувани през същото столетие не само във Влахия и Трансилвания, но и в сръбските печатници на територията на Югославия“ (с. 45). Иначе казано, общославянските или южнославянските движения в областта на книгата и книгоиздаването имат и вътрешни национални измерения, които всъщност и определят богатото им съдържание. От несъмнен интерес за историците на българската литература и на румънско-българските литературни отношения е резюмираното тук (с. 59—62) изследване на Елена Сюпор „Еволюция на жанровете в българската и румънската литература от 1800 година до съвременността“. По-специално съображенията на авторката за историко-литературните, универсално-семантичните, социологичните и статистическите критерии за изсявяване на жанровата еволюция в двете литератури.

През 1986 г. излезе и втора книга на бюлетина, отразяващ най-новите научни разработки и резултати на Института. Продължение на темата за книгата и книгоиздаването представлява трудът на Л. Демени „Местото на румънските княжества в печатането на южнославянски книги в Централна Европа и Югоизток през XVIII-началото на XIX в.“ (с. 161—163). Проучването на Анка Тана-сока обхваща връзките на румънските княжества с южнославянските народи през средновековието (XVI—XVIII в.) и в него се изнасят сведения за освободителните настроения и идеали на българите (с. 84). Елена Сюпор представя накратко същността на подготовките от нея за печат документи относно помощта на румънската държава при организирането на български училища на румънска територия. Искощо това е много полезно информативно издание, което препоръчвам с убеждението, че изнесените в него данни имат убоко отношение към нашата балканистика, а и не само към нея.

5. Характерен белег на съвременния литературен живот в Румъния е също повишеният интерес към други национални литератури, тяхното изучаване в университетите на страната и рецензирането на техни постижения чрез превеждането им. Сред най-бързо разпространените книги са преводните издания на съветски, френски, полски, югославски, унгарски, италиански, испански и други чуждестранни автори, както и монографичните проучвания за тях. Всяко отбиване в централните книжарници на Букурещ ме е впечатлявало с демонстрирания там интерес към художественото богатство на други народи и неговата румънска интерпретация.

Нова и също добра илюстрация на този динамично развиващ клон на румънското литературно-

знание е „История на полската литература“ („Букурещ, 1986 г.) от Стан Веля. Дългогодишен сътрудник в Института по история и теория на литературата „Джордже Кълинеску“, сега той ръководи проблемна група по рецепцията на румънските класици в славянските литератури. Проспектът включва също възприемането на румънските класици в българската литература, а на един по-късен етап е предвидено да се проследят и опени присъствието на славянските литератури в румънския литературен развой.

Стан Веля е сред най-компетентните румънски специалисти по история на полската литература, възпитаник е на видния румънски полонист Йон Кичиня, на когото неслучайно е и посветен този труд. Автор е на многобройни публикации из областта на румънската полонистика, а също и на свои преводи от полски на румънски език. През 1984 г. издава значителен труд за полския роман, а неговата „История на полската литература“ — първа и единствена в румънската наука — обхваща нейното развитие от Ренесанса до романтизма. Както се появява в предговора, една такава история не е могло да бъде традиционна, още по-малко учебник или лекционен курс. Нейното предназначение и нейните характерни черти се предопределят от индивидуалността на полската литература през вековете, съобразна е както с професионалните изисквания на специалистите, така също и с очакванията на интересувашите се от полската литература през означените периоди. Оттук и твърдението на автора, че отстоява гледнища, които не във всичко и всякога съвпадат с мнението на полски и други изследвачи на същата материя.

Една от ръководите за Стан Веля идеи е да представи полската литература едновременно в нейния историко-национален и европейски контекст през четири последователни епохи — Ренесанс, барок, Просвещение, романтизъм. Добре композираните и много съдържателни въведения към всяка една от тези епохи, както и очерците за представящите ги писатели са написани така, че обхващат посочената взаимовръзка с нейните общи и специфични отлики — културно-исторически, идейно-естетически, стилкови, а в отделни случаи и чисто биографични. Ренесансът е застъпен от М. Рей, Я. Кохано вски и Сп. Спимонович; барокът — от Я. Морсцитин и В. Потоцки; Просвещението — И. Красински, А. Нарауевич и Ст. Трембецки, а романтизмът — А. Мишкевич, Ю. Словацки, З. Красински и Ц. Норвид. Посочените два аспекта се осветляват навсякъде в тези очерци. Казва се например, че за разлика от Италия и други страни, където разцветът на Ренесанса е обусловен от развитието на градовете, главната тежест в Полша пада върху шляхтата, която развива активна и многопосочна дейност (с. 15). Такива уточнения отличават също съпоставителната характеристика на Просвещението — ролята на „аристокрацията и клира“ (с. 145) в разпространението на рационалистичните идеи, на новите представи за човека, народите и културите, за развитието на отделни клонове и насоки на полската култура (с. 146—152) или романтизма с неговата национално оцветена изява в Полша през периода 1822—1863 г. (с. 210—213). Особено голямо достойнство на тази история, отбелязано веднага от критиката,

са умело очертали в нея личности на творците, задълбочено характеризирали изменения в литературния процес, професионалните анализи и обобщителните оценки. По правило те са съобразени с идейно-естетическите белези на съответните стилове и направления, с културно-историческата и литературната специфика на обхвааните в труда епохи — Ренесанс, барок, Просвещение, романтизъм.

6. Две от тези епохи в европейската цивилизация са представени за първи път така пълно чрез две с вкус и висока култура изработени антологии — „Поетичното изкуство на Ренесанса“ (Букурещ, 1986) и „Поетичното изкуство на романтизма“ (Букурещ, 1982) — изключително ценни издания с уникални по своето значение размисли и обобщения за природата на художественото творчество. В антологията за Ренесанса са поместени еподи за изкуството на световноизвестни мислители от Италия (общо 25), Франция (9), Испания (10), Португалия (1), Англия (11), Германия (2), Унгария (4), Чехословакия (1), Полша (5) и др. Наред с Данте Алигиери и Франческо Петрарка изпъкват Джовани Бокачо с „Малък трактат в прослава на Данте“, Бернардино Даниело — „За поетиката“, Джовани Пиетро Каприано — „За истинската поетика“, Франческо Бончиано — „Лекции за начина, по който се съставят новелите“, Пиер Фабри — „Голямото и истинско изкуство на общата реторика“, Томас Себиле — „Франското поетично изкуство“, Жан де Валде — „Диалог за езика“, Мигел де Сервантес — „Дон Кихот“, Уйлям Шекспир — „Напразни усилия на любовта“, Матиас Дресер — „Теория на реторичната стилистика“, Януш Панониус — „За поетичното изкуство“ и др.

Важен дял на тази антология е обосноваването за първи път в нея период на ренесанс в румънска история с представители Симеон Шефан (поч. ок. 1656 г.), Удрише Нъстурел (ок. 1596—1659), Николае Милеску (ок. 1636—1708), Мирон Костин (1633—1691) и Дософтей (ок. 1624—1693). Почти всички посочени книжовници са свързани със „славянизма в румънската култура“ било като автори на книги на кирилица, било като съвременници на „славянското движение“ след големия му разцвет през XVI в., поради което делото им се разглежда и в изследването на Корнелия Папакостя-Даниелопуло и Лидия Демени. Михайл Морару, който именно въвежда в румънската история „епоха на Ренесанс“, също се спира на славянизма, споделяйки някои специфични виждания за предназначението му и отличаващите го черти. Като пояснява най-напред някои същностни черти на „ренесансовата революция“, той разграничава два принципино важни момента в румънския ренесанс; единият се характеризира чрез „културни изяви през XVI в., повлияни от западноевропейски ренесансови идеи и т. нар. „втори хуманизъм“, другият обхваща втората половина на XVII в., като се представя чрез тогава осъществяваните тенденции от първата фаза и органично развивани художествени реализации“, които му придават значението на „истинска епоха на Румънския ренесанс“ (с. 645). „Особената трудност на анализа на тези хуманистични изяви в румънското пространство — изтъква авторът — се дължи на факта, че между

края на XV и XVI в. актуалните тенденции означават свиване в един сравнително кратък интервал на многовековни диалогични напрежения“ (645).

И тук Морару излага в сбита форма схващанията си за славянския компонент, разглеждан в продължение на много десетилетия. Казаното представлява несъмнен интерес за нашата медиевистика, поради което и ще го предам почти дословно. Принципно значение според автора имат напрежението между езика на румънската народност и езика на славянската култура, византийско-славянската и западната традиция, остротата на съществуващото във всяка една от тях напрежение. „Отраженията в културата на византийско-славянската традиция, опосредствувани от „Палеологовия ренесанс“, исихастското движение и други школи в Търново, се конкретизират в румънското просветство чрез хуманистично-филологическата тенденция, упражнена върху ръкописните редакции на някои византийски и славянски творби. Спецификата на този славяно-румънски филологически хуманизъм е породена от факта, че в румънското пространство славянският език е бил само от време-навреме подчиняван на влиянието на един или друг от живите славянски езици. Той придобива консервативна и дори реставрационна функция спрямо славяно-румънските редакции. В същото време се откроява спецификата на някои политики на румънската култура, обучени чрез посредничеството на славянската култура. Тази културна политика има задачата да легитимира наследяването на византийската културна традиция и признаването в европейски план на политическата роля на румънците. Редом с културната политика на княжеско ниво в славяно-румънската култура срещаме една особена възприемчивост по отношение на т. нар. „еретическа“ литература... Интересен е фактът, че консервативната и реставраторска тенденция, съществуваща в каноническите и дворцови текстове от славяно-румънска редакция, се среща и на равнището на тези „популярни“ текстове, както и в литературната белетристика. Впрочем при православните християни народният характер на някои текстове от този род не е на лингвистично равнище, те нямат текстове на limba vernaculară, а на тематично и стилно равнище. Същевременно това е категория от текстове, които създават и някои контакти на средновековната западна литература с източните славянски литератури. В тези контакти навярно би могъл да се установи приносът на славяно-румънската литература в пренасянето на хуманистичната литература сред източните славяни“ (с. 646). Следват пояснения и оценки за взаимовръзката между хуманизма, билингвизма и богато развитата в Румъния речниковата книжнина на различни езици, и извяте на Румънския ренесанс се вметват във времето от 1670 г. до първите десетилетия на XVIII в., като за негов завършек се посочва романът на Дм. Кантемир „Иероглифна история“ („Istoria ieroglică“). Румънските ренесансисти и произведениата, с които са представени (философски размисли, трактати за изкуството, предисловия към Новия тестамент и други религиозни съчинения с оценки за значението им), са придружени от съдържателни анотации, в които М. Морару изяснява съдържащите се в тях ренесансови елементи.

7. Голямата популярност на Йон Лука Караджале у нас и отдавна проявяваният интерес към ранните стъпки на румънската драма и румънския театър, свързани с развитието на българската драма от третата четвърт на миналия век, са основание да обрне внимание върху две издания: „Неиздаденият румънски театър от XIX в.“ (Букурещ, 1986) и „Йон Лука Караджале. Възстановявания“ (Клуж-Напока, 1986). Съставен под редакцията на видния румънски учен Паул Корня, първият от тези два тома обхваща необнародвани драматургични произведения на И. М. Бужоряну, Кастак Караджали, Йоргу Караджали, Алеку Донич, Йон Хелиаде Ръдулеску и Матей Мило. Написани главно през 50-те и 60-те години на миналия век, а някои от тях и представления на румънска сцена, те съдържат всички характерни особености на ранния румънски театър, следен с интерес и от българската емиграция в Румъния. Същевременно разширяват представата за идейно-тематичната му основа, за неговото въздействие и за вкуса на тогавашната театрална публика. В тях специалистът може да открие основания за нови съпоставки с развойния път на драмата и театъра у нас от времето на Друмев и Войников. Вторият том е съставен от Марин Букур, в него са включени като произведения на Йон Лука Караджале многобройни статии, бележки, литературни текстове и пр. в румънския периодичен печат от края на миналия и началото на нашия век. Изданието продължава по мнението на съставителя осъществяване през последните години опити да се установи и представи цялостното литературно наследство на Караджале. Естествено в подобни случаи, когато авторството се установява по езици, стилови и други показатели, рискът от увлечения не всякога е неизбежен. Но специалистите имат възможности и средства за проверка, която внася нужните уточнения в предпологаното или ненапълно доказано авторство. Такъв е случаят и с това издание — един опит да се очертае в пълнота делото на един от класиците на румънската литература.

8. Книгата на Мирча Муту „Румънски литературни величини в сравнителна перспектива“ (Букурещ, 1986) е плод на онази реална тенденция в сравнителното литературознание, която съизмерва определени величини в даден контекст. Целта на автора е да представи на югоизточно-европей-

ския фон типологически и други съответствия в подбрани от него области на литературното развитие в Румъния и други страни. Предмет на анализ са: трагичният мотив с неговото осмисляне във фолклора и художествената литература, като опорни точки са митът за майстор Манол, хайдутина, мъдрец-скитник и парвенито, преминаващи през етапи и произведения на литературния развой; историческият роман в Югоизточна Европа с неговите герои, теми и специфични стил-ови похвати, определящи общите му измерения през XIX в.; успоредно осмисляни мотиви, както е мотивът за Византия и свързаните с него идейно-политически или чисто художествени течения в тази част на европейския континент. Своите наблюдения и изводи авторът не ограничава в определено историческо време, движи се от включването на балканските страни в Османската империя (краят на XIV в.) до нашия век, като вместо съдържателния анализ на отделните теми и явления предпочита установяването на тяхната реалност в идейно-естетическия свят на съответните литератури, а оттук — в културата и душевността на Югоизточна Европа. С оглед на това той се позовава на значителна специализирана литература (сръбска, българска, албанска и пр.), издадена главно на някой от световните езици. Построена върху специфичен метод, книгата на М. Муту е ценна не толкова с конкретните си анализи, колкото с добре мотивираните в нея обобщения за постоянното присъствие на посочените величини в румънската и другите балкански литератури, за техните темпорални и важни идейно-естетически измерения.

Книгите, които представям тук, не изчерпват постиженията на румънското литературознание през последните две години. Те по-скоро възвездат в тях, като спират вниманието главно върху такива негови разработки от балканистично, историко-литературно и методологическо естество, които са близки и на българската литературна наука, на българската балканистика и славистика. Но и потвърждават изразеното в началото на статията впечатление за динамичността и широката проблемна насоченост на извършваната изследователска работа — две колкото традиционни, толкова и отличителни черти на румънското литературознание днес.

Илия Копев

ПОПРАВКА

В статията на Росица Димчева „Сатира и новела (Творчеството на Станислав Стратиев)“ в кн. 4/1987 г. на сл. „Литературна мисъл“ е допусната печатна грешка. Текстът на с. 34: „Опитаме ли се да поясним как се формира един от самотните творци на съвременната култура Станислав Стратиев...“ да се чете: „Опитаме ли се да поясним как се формира един от самотните творци на съвременната култура Станислав Стратиев...“

SOMMAIRE

Vikhren Tchernokojev — Le rire de Razsvetnikov (90 ans de la naissance du poète)	3
Dimitar Ephendoulov — „La prière alphabétique“ à la lumière des textes bibliques et patristiques . . .	8
Nadejda Alexandrova — „Levski — homme et Apôtre“ (Vassil Levski vu par Zacharie Stoyanov). . .	19
Luben Boumbalov — Quelques particularités psychologiques dans l'œuvre de Ghéorghî Raïtchev	28
Mikhaïl Vassilev — La mort de la critique et sa résurrection (Notes sur l'évolution de la critique en Occident au XX ^{ème} siècle)	46
Christina Balabanova — Karel Čapek dans le contexte de la littérature tchèque de l'entre-deux-guerres . . .	53
Christina Patrachkova — L'illusion en tant qu'autodéfense (Dans quelques pièces d'Eugene O'Neill, de Tennessee Williams et d'Edward Albee)	73
<i>Communications scientifiques</i>	
Maria Mitéva, Slavtcho Ivanov — La revue „Missal“ de Silistra il y a 100 ans	79
Boris Deltchev — Siméon Radev (Le chemin de ses deux derniers livres jusqu'au lecteur)	85
Dobri Vitchev (Berlin) — Une interview de Pavel Vejinov non publiée en bulgare	100
<i>Problèmes de la traduction littéraire</i>	
Petar Velitchev — La traduction de la poésie et la poésie de la traduction	105
<i>A travers la presse étrangère</i>	
Lu dans les revues littéraires de l'URSS, de ČSSR, de la République démocratique allemande et de la République fédérale d'Allemagne	118
<i>Revue</i>	
Zlatko Tassev — Dans letal weg de l'évolution littéraire („La sensibilité contemporaine“ par Pantélei Zarev)	123
Ilya Konev — A travers l'histoire de la littérature dans la Roumanie d'aujourd'hui	127

СП. „ЛИТЕРАТУРНА МИСЪЛ“ ПРИЕМА ЗА ПУБЛИКУВАНЕ СТАТИИ С ОБЕМ ДО 40 СТАНДАРТНИ МАШИНОПИСНИ СТРАНИЦИ — 30 РЕДА ПО 65 ЗНАКА, В ДВА МАШИНОПИСНИ ЕКЗЕМПЛЯРА (ИЛИ ОРИГИНАЛ И КСЕРОКОПИЕ). АВТОРИТЕ ДА ПОСОЧВАТ ТРИТЕ ИМЕНА, АДРЕСА И ТЕЛЕФОНА СИ. РЪКОПИСИ, КОИТО НЕ ОТГОВАРЯТ НА ТЕЗИ ИЗИСКВАНИЯ, НЕ СЕ РАЗГЛЕЖДАТ ОТ РЕДКОЛЕГИЯТА

Адрес на редакцията: сп. „Литературна мисъл“, ул. „Чапаев“ 52, бл. 17, 1113 София, тел. 71—31 (вътр. 39—94)

© Институт за литература
при БАН
1987
с/о Jusautor, Sofia

Технически редактор *К. Иванова*

Дадена за набор на 6. VIII. 1987 г. Подписана за печат на 27. XI. 1987 г. Формат 70/100/16
Печатни коли 9,38 Издателски коли 12,16 Тираж 1650 Изд. индекс 11454
Годишен абонамент 12 лв. Отделна книжка 1,30 лв.

Печатница на Издателството на Българската академия на науките
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 6
Поръчка № 351